

Nemiri Ive Andrića

Cibić, Patricia

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:729571>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Patricia Cibić

Nemiri Ive Andrića

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Patricia Cibić

Matični broj: 0009078234

Nemiri Ive Andrića

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 18. rujna 2019.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Nemiri Ive Andrića* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maria Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Patricia Cibić

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. BIOGRAFSKA BILJEŠKA O IVI ANDRIĆU.....	3
3. KRATAK PREGLED KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA IVE ANDRIĆA.....	5
4. IVO ANDRIĆ KAO „OTPADNIK“ U MEĐUPROSTORU NACIONALNIH KNJIŽEVNOSTI	8
5. <i>NEMIRI I ZNAKOVI PORED PUTA</i> – PITANJE ŽANRA.....	10
5.1 Pjesma u prozi, poetska proza.....	10
5.2 <i>Nemiri</i>	11
5.2.1 <i>Nemir od vijeka</i>	12
5.2.2 <i>Nemir dana</i>	14
5.2.3 <i>Bregovi</i>	17
5.3 <i>Znakovi pored puta</i>	20
5.3.1 <i>Nemiri od vijeka</i>	22
6. USPOREDBA <i>NEMIRA</i> I <i>NEMIRA OD VIJEKA (ZNAKOVI PORED PUTA)</i>	25
6.1 Sličnosti.....	25
6.1.1 Motivi.....	25
6.1.1.1 Eshatološki motivi.....	25
6.1.1.2 Bog i odnos prema religiji.....	27
6.1.1.3 Pjesništvo = umjetnost.....	28
6.1.1.4 Priroda = lirski subjekt.....	28
6.1.1.5 Socio-etički motivi.....	29
6.1.2 Stil.....	30
6.1.2.1 Misaonost.....	30
6.1.2.2 Atmosfera.....	31
6.1.2.3 Lirizam.....	32
6.1.3 Svjetonazor.....	36
6.2 Ukratko o različitostima	38
7. ZAKLJUČAK.....	40
8. LITERATURA.....	42
9. SAŽETAK.....	43

1. Uvod – početna razmatranja i metodologija rada

Ivo Andrić jedan je od najznačajnijih književnika 20. stoljeća koji su stvarali na nekadašnjem jugoslavenskom području. Ovaj nobelovac u svojem se bogatom književnom opusu ostvario kao pripovjedač, pjesnik i esejist. Njegove književne početke obilježilo je stvaranje u kontekstu hrvatske književnosti, konkretno u okrilju Matoševa kruga, da bi se poslije, odlaskom iz Hrvatske, opredijelio za pisanje proznih djela, većinom i na ekavici, čemu je ostao vjeran do posljednjih godina života. Andrićevo životu i djelu posvećena su mnogobrojna istraživanja i radovi, što svakako opravdava njegova vrijedna književna ostavština.

U ovome ću radu analizirati Andrićeve *Nemire* iz 1920. godine, zbirku koja je obilježila rane godine njegovog književnog stvaralaštva, te *Nemire od vijeka*, prvi dio knjige *Znakovi pored puta*, koja je objavljena posthumno, 1976. godine, a koju je Andrić pisao tijekom cijeloga života, gotovo pola stoljeća. Spomenute lirske proze osim očigledne podudarnosti u samim naslovima, u međusobnom su dodiru i na temelju sličnosti koje će u središnjem dijelu rada biti prikazane s obzirom na zajedničke (1) motive, (2) stil, u sklopu čega će se zasebno razmatrati misaonost, atmosfera, jezik, leksik i lirizam, te (3) svjetonazor, dok će sam završetak rada sadržavati i neke značajke koje se odnose na različitosti među njima. Kako bi se navedeno bolje razumjelo, bit će potrebno uvodno upoznati se s nekim osnovnim podacima i zanimljivostima iz života Ive Andrića, kao i njegovim opsežnim književnim stvaralaštvom. Potom će posebna pozornost biti usmjerena i na njegovu specifičnu poziciju u okviru nacionalnih književnosti. Naime, s obzirom na to da Andrića svojim piscem danas smatraju i hrvatska, i srpska i bosanska književnost, u svome radu za razmatranje te problematike poslužit ću se detaljnom razradom Nebojše Lujanovića iz njegove knjige *Prostor za otpadnike*. Potom ću, kronološkim redoslijedom, na temelju dostupne i

odabrane literature te vlastitih opažanja tijekom čitanja, predstaviti najprije dijelove *Nemira* iz 1920. godine (*Nemir od vijeka, Nemir dana, Bregovi*), a potom i prvi dio *Znakova pored puta – Nemire od vijeka*. Ono što će prethoditi toj razradi je kratak uvod u područje lirske proze, pri čemu ću se uvelike poslužiti Marinkovićevim *Ranim djelom Ive Andrića* u kojemu se, osim što je detaljnije pristupio analizi *Nemira*, pozabavio i problematikom određivanja što je to pjesma u prozi, kako ju uopće treba nazivati te pitanjem žanra samih *Nemira*. U završnom dijelu pokušat ću sve navedeno svesti na zaključak o povezanosti ova dva Andrićeva djela.

2. Biografska bilješka o Ivi Andriću

Ivo Andrić rođen je 9. listopada 1892. godine u Travniku. Prema nekim podacima, ondje je rođen spletom slučajnih okolnosti. Navodi se kako je, navodno, njegova trudna majka ondje, u Zenjak, došla u posjet obitelji Antunović u čijoj kući je i rodila. Danas se ondje nalazi Andrićev spomen-dom. Postoji još jedna verzija o Andrićevu rođenju, koja se danas odbacuje, iako ju je i sam Andrić potvrdio, a to je da je zapravo rođen u rodnome selu njegove majke, Dolcu, kod Travnika. Međutim, koju god verziju uzmemo u obzir ili koju god literaturu konzultiramo, svugdje ćemo naići na podatak da je rođen u Travniku. Osim navedenog, nerijetko se problematičnim smatralo i njegovo ime. Naime, Andrić je 1920. godine, kada je objavljena njegova knjiga *Put Alije Derzeleza*, jako zamjerio izdavaču što je u naslovu pisalo Ivan Andrić. Krešimir Nemeć ističe kako se ime Ivan spominje i u brojnim Andrićevim službenim i privatnim dokumentima te na spomenicima koje je dao sagraditi svojoj rodbini (primjerice, grobni spomenici). Iako nema službene potvrde o tome da je Andrić dao promijeniti svoje krsno ime, Nemeć smatra kako je ime Ivan očigledno koristio u privatnom i obiteljskom životu, dok se imenom Ivo predstavljao široj javnosti. Valja se svakako osvrnuti i na Andrićevo burno školovanje. Osnovnu školu završio je u Višegradu kamo ga je, suočavajući se s velikim siromaštvom, poslala njegova majka. Ondje je proživljavao uspone i padove pa je, s jedne strane, jedan razred čak i ponavljao, a s druge primao Napretkovu stipendiju. Zahvaljujući toj stipendiji, Andrić se uspješno upisao u sarajevsku Veliku gimnaziju gdje je njegov talent zapazio profesor Tugomir Alaupović. Alaupović je bio istaknuti zastupnik jugoslavenstva, stoga se smatra kako je on zasigurno mnogo utjecao na kasnija Andrićeva ideološka opredjeljenja. U prilog tome govori i činjenica da je Andrić bio član organizacije naziva *Mlada Bosna*, koja je za zadaću imala širenje jugoslavenstva, preciznije rečeno, zalagala se za kulturno, političko i ekonomsko

sjedinjavanje Hrvata i Srba.¹Andrić svoje školovanje kasnije nastavlja na studijima u Zagrebu, Krakovu, Beču i Grazu, gdje je 1919. godine i diplomirao, a 1924. i doktorirao. Posebno potresna i burna Andriću bila je 1914. godina. Uhićen je u Splitu zbog svoje tzv. prosrpske orijentacije, odnosno sudjelovanja u nacionalističkom pokretu, nakon čega je neko vrijeme boravio u tamnicama Splita, Šibenika, Maribora, Zenice i Ovčareva. Oslobođen je 1917. godine, kada dolazi u Zagreb, gdje pokreće časopis *Književni jug*. Međutim, već 1919. odlazi u Beograd, a od 1920. godine bavi se diplomacijom, pa je tako, među ostalim, radio kao pomoćnik ministra vanjskih poslova te ambasador u Berlinu, gdje je u ime Jugoslavije bio jedan od potpisnika Trojnoga pakta, a 1946. postaje članom *Srpske akademije nauka i umetnosti* te predsjednik *Saveza književnika Jugoslavije*. Umro je u Beogradu 13. ožujka 1975. godine, uslijed teške bolesti.

¹ Nemeč, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 14.

3. Kratak pregled književnog stvaralaštva Ive Andrića

Često se u književnoj kritici raspravljalo, a i danas se još uvijek vode polemike oko toga, čiji je Andrić ustvari pisac. Naime, Andrić je djelovao u trima nacionalnim književnostima – hrvatskoj, srpskoj i bosanskoj (kao Jugoslaven imao je tu mogućnost) te ga svaka prisvaja kao svog pisca. Književno stvaralaštvo Andrić je započeo kao hrvatski književnik, pišući poeziju. Hrvatska kritika prvi ga je put ozbiljnije zamijetila u sklopu zbornika *Hrvatska mlada lirika* (1914.) i u pjesmama koje je ondje objavljivao.. „Andrićeve pjesnički početci u znaku su ispovjedne, intimističke lirike na tragu poetike neosimbolizma, mjestimice s naglašenim lokalnim (bosanskim) koloritom.“² Međutim, u tim pjesmama nije se dalo zamijetiti ništa što bi Andrića posebno isticalo i odvajalo od ostalih tadašnjih hrvatskih mladih pjesnika. Te pjesme nastale su pod utjecajem Antuna Gustava Matoša i impresionizma, a što je ujedno i dio Andrićeve prve stvaralačke faze, one do 1920. godine. „Dobar dio aktualne pjesničke produkcije (...) preferirao je sumorna, sutonska raspoloženja, osamljenički nemir, estetizaciju smrti i umiranja, hipertrofiranu osjećajnost i snažan doživljaj disharmonije između ideala i stvarnosti, a sve su to bile emocije i stanja koja su odgovarala Andrićeve temperamentu.“³ U toj stvaralačkoj fazi prisutan je, dakle, veliki utjecaj Matoševe škole. Međutim, Andrić za razliku od Matoša ne preferira pisanje vezanim stihom, već odbacuje bilo koji vid kanoniziranog pjesničkog modela, opredjeljujući se za slobodan stih.

Svakako valja napomenuti kako Andriću nije bila strana niti ekspresionistička poetika, koja se također odrazila u nekim njegovim pjesmama, i to ponajviše u pogledu nizanja snažnih dojmova te kontrastne slikovitosti i

² Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemec. Zagreb: Školska knjiga; str. 250.

³ Isto; str. 252.

ritmičnosti.⁴ Početkom 20-ih godina 20. stoljeća Andrić se opredijelio za srpsku književnost i pisanje na ekavici. U to vrijeme i neki su drugi hrvatski pisci prihvaćali ekavicu u svrhu promicanja jugoslavenstva, ali s vremenom su se, pogotovo nakon atentata na Stjepana Radića, vratili materinskom jeziku i hrvatskoj književnosti, ijekavizirajući i kroatizirajući svoja djela. To ipak nije bio slučaj s Andrićem. On se, naprotiv, postupno sve više udaljavao od hrvatske književnosti. Svojevrni pesimizam, metafizička tajnovitost, bol, jezična imaginativnost, tjeskoba, usamljenost i strah upotpunjuju njegove dvije zbirke - *Ex Ponto* (1918.) i *Nemire* (1920.), u kojima produbljuje svoj pjesnički govor, a na što je zasigurno bitan utjecaj imalo iskustvo dugogodišnjeg zatvorenštva, o čemu je prethodno bilo riječi. Ove dvije zbirke iznimno su važne jer u sebi sadržavaju tematske i motivske začetke koji su presudni za razumijevanje kasnijih Andrićevih djela. Isto tako, utjecaj na njegov književni izraz imala su i djela pojedinih filozofa i pjesnika, poput Sørensa Kierkegaarda i njegove filozofije egzistencije, ili pak Charlesa Baudelairea i njegove lirske proze.

Andrićeva druga stvaralačka faza započinje nakon 1920. godine, točnije njegovim odlaskom u Beograd, kada se udaljava od hrvatske književnosti. Do tada hrvatski jezični izraz ustupa mjesto srpskom, a poezija biva zamijenjena prozom. U tim djelima glavnim tematskim preokupacijama uglavnom mu postaju rodna Bosna i njezina prošlost, a događaji i naracija se dobrim dijelom temelje na narodnoj predaji i kronikama. U toj stvaralačkoj fazi prvo nastaju brojne novele (zbirke *Put Alije Derzeleza*, *Pripovetke* I (1924.) i II (1936.) itd.), a zatim i romani *Na Drini ćuprija* (1945.), *Gospođica* (1945.) i *Travnička hronika* (1945.), temeljem čega je 1961. dobio Nobelovu nagradu za književnost. Poslije je objavio još nekoliko zbirki novela i roman *Prokleta avlija* (1954.), a uz poeziju i prozu

⁴ Isto; str. 253.

bavio se i pisanjem eseja, od kojih su među najpoznatijima *Goya* i *Razgovor s Goyom*.

4. Ivo Andrić kao „otpadnik“ u međuprostoru nacionalnih književnosti

Kao što je već prethodno u tekstu istaknuto, Ivu Andrića možemo promatrati u kontekstu čak triju nacionalnih književnosti – hrvatske, bosanske i srpske. S obzirom na to da ga svaka prisvaja, odnosno naziva ga svojim piscem, postavlja se pitanje – čiji je onda Andrić uopće pisac? Čini se kako na ovo pitanje ni danas, poslije mnogobrojnih rasprava, nismo dobili konkretan odgovor. Nebojša Lujanović u svojoj se knjizi *Prostor za otpadnike* pozabavio autorima čije nacionalne pripadnosti i identiteti nisu podudarni s tradicionalnim kriterijima koji ih svrstavaju u kalupe određene nacionalne književnosti. Uz Miljenka Jergovića i Josipa Mlakića, Lujanović posebno ističe Andrića kao začetnika i polazišnu točku te tzv. *poetike otpadnika* te ga upravo zbog tog smještanja u međuprostore nacionalnih književnosti naziva otpadnikom. Andrića se smješta u taj, već spomenuti, tzv. *međuprostor nacionalnih književnosti*, kako Lujanović navodi „od dvadesetih godina dvadesetog stoljeća.“⁵ „Ipak, na kraju bi se mogla uspostaviti jedna kategorija u koju Andrić svakako spada – a to je (...) kategorija liberalnog europskog intelektualca koji zastupa politiku ravnoteže i tolerancije, obogaćenu vrijednostima kulture i demokracije, s nijansom jugoslavenstva.“⁶ Iako se Andrića smještalo u različite što jugoslavenske što nejugoslavenske prostore i gradove, a što ga je nerijetko dovodilo i do osjećaja razapetosti, on nikada nije isticao pripadnost niti jednom od njih, smatrajući ih ravnopravnima: „Kada bi bio prisiljen govoriti o različitim mjestima i kulturama (a govorio je s drugima vrlo nevoljko) i o njihovu utjecaju na svoj osobni razvoj, onda bi isticao kako se smatra stanovnikom svijeta, s povlaštenim položajem neposredna

⁵ Lujanović, Nebojša (2018). *Prostor za otpadnike. Od ideologije i identiteta do književnog polja*. Zagreb: Leykam international; str. 45.

⁶ Isto; str. 47.

iskustva s različitim kulturama i vjerama.“⁷ Lujanović u pogledu Andrićeva smještanja u međuprostor više nacionalnih paradigmi navodi o njemu tri činjenice: prva se odnosi na to da je Andrić svoje književno stvaralaštvo započeo kao hrvatski pisac, a što je i ranije u ovome radu istaknuto. Druga se činjenica tiče teze kako je Andrić u većini svojih djela tematski najviše ostao dosljedan pisanju o rodnoj Bosni, kojoj je i donirao dio iznosa Nobelove nagrade u svrhu obnove njezina kulturno- umjetničkog života. Međutim, prema Lujanoviću, treća činjenica u potpunosti opovrgava prethodne dvije, a odnosi se na to da je Andrić u jednom intervjuu izjavio: „Oni u mom zavičaju (...) misle da u tome što sam dobio Nobelovu nagradu ima i njihove zasluge, jer kažu – on je potekao iz ovog grada i tu je naš udeo važan. Međutim, oni ne shvataju da se ovakvim mišljenjem zloupotrebljava ličnost pisca. (isto : 13)“⁸ Za Lujanovića su u ovom segmentu važne još dvije kategorije: tekstualna i izvantekstualna, kojima se Andrić vrlo uspješno, gotovo taktički i slobodno, kretao u prostorima različitih identiteta i nacija, ostajući do danas pisac koji istovremeno pripada i svagdje i nigdje, koji je i svačiji i ničiji – *otpadnik*.

⁷ Isto; str. 51.

⁸ Isto; str. 52.

5. Nemiri i Znakovi pored puta – pitanje žanra

5.1 Pjesma u prozi, poetska proza...

Pjesma u prozi je mali, kratki, hibridni književni oblik koji se nerijetko smatra problematičnim u suvremenoj teoriji književnosti s obzirom na to da u sebi sadržava elemente proze i poezije, pri čemu često ostaje nejasan odnos između tih dvaju književnih rodova. „U proučavanju poezije pjesma u prozi obično se stavlja uz bok slobodnomu stihu, jer kao i on znači modernistički pokušaj razgradnje tradicionalnih lirskih oblika.“⁹ Pjesma u prozi oblikuje svojevrsnu naraciju, realizira se rečenicom, približavajući se na taj način drugim književnim oblicima, kao što su primjerice crtica, kratka priča, dramski tekst, esej i sl. Strukturno, ovaj oblik nikada ne prelazi veličinu jedne stranice, a rečenice su raspoređene tako da podsjećaju na stihove.¹⁰ „Uočljiva je pojava da se rečenica izdvoji u zaseban ulomak, a nije rijedak slučaj da se pojedini dijelovi pjesme u prozi organiziraju u stihove, pa uz rečenice imamo i 'prave stihove'.“¹¹ U ovakvom tipu pjesme naglasak je uvijek na semantici. Stoga, ovakva struktura i upućuje na intenciju da pjesma ima jasno dokučiv smisao.

Dušan Marinković smatra problematičnim često upotrebljavan naziv *lirska* ili *poetska* proza, smatrajući pritom kako je taj naziv neprikladan jer se odnosi isključivo na prozu koja u sebi sadržava neke lirske elemente i motive. Isto tako apostrofira da „pjesmi u prozi treba pristupiti kao žanru, a ne po kriteriju razlikovanja poezije i proze!“¹² Osim navedenoga, Marinković upozorava i na

⁹ Preuzeto 28.7.2019. s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48531>

¹⁰ Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 33.

¹¹ Isto; str. 33.

¹² Isto; str. 35.

termin fragmenta¹³. Naime, pjesma u prozi često se naziva i fragmentom iako ona „nije dio neke veće cjeline, izgubljene ili hipotetične, nego oblik koji teži da bude 'zatvoren'. Fragment je 'otvoren' i ma koliko da bio cjelovit, ne može sam sebe objediniti, 'zatvoriti'.“¹⁴ Pjesme u prozi mogu se pojaviti u nekoliko različitih tipova: pjesmi u prozi kao lirskoj pjesmi, pjesmi u prozi esejističkog tipa, pjesmi u prozi s pričom (događajem), pjesmi u prozi s dramskim karakteristikama (dijalozi).¹⁵

5.2 *Nemiri*

Nemiri, objavljeni 1920. godine u Zagrebu, dio su prve Andrićeve stvaralačke faze. Ova zbirka pjesama u prozi¹⁶ nerijetko se smatra svojevrsnim nastavkom *Ex Ponta* (1918.), zbirke s kojom ujedno i tvori svojevrsan jedinstveni ciklus - „lirski dnevnik osjetljiva samotnika, ispovijest duše koja ne može naći spokoja.“¹⁷ *Nemiri* su, uz *Ex Ponta*, utoliko značajni što su obilježili Andrićev postupni prelazak iz lirskog, ekspresivnog i ispovjednog tona, u onaj prozni, epski, esejistički i refleksivni. „(...) ono što je u prvoj Andrićevoj knjizi¹⁸ imalo dah živoga lirskoga treperenja, ovde ponekad dobija vid spekulativnog razmatranja koje narušava prirodnu spontanost poetskog izraza.“¹⁹ Za razliku od *Ex Ponta*, *Nemiri* su kompozicijski potpuniji, kompaktniji. Ovdje nećemo naići na različite tipove pjesama u prozi, koje kao da su razmještene bez ikakvog

¹³ „Fragment (...) jest mali književni oblik omeđen s jedne strane stihom, a s druge pričom. On je književni oblik za koji se može reći da je „otvoreno djelo“ – upućuje na širi kontekst od onoga što ga sam ostvaruje.“ (Marinković: 1984: 99).

¹⁴ Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 36.

¹⁵ Isto; str. 37.

¹⁶ Marinković u svome djelu *Rano djelo Ive Andrića Nemire* klasificira kao zbirku pjesama u prozi, međutim postoje i drugačija mišljenja poput primjerice onih koji ih nazivaju poetskom prozom, lirskom prozom, mikroesejima i sl.

¹⁷ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče, Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 117.

¹⁸ Misli se na *Ex Ponta*.

¹⁹ Milanović, Branko (1966). *Andrić*. Rijeka: Novi list; str. 28.

kompozicijskog smisla. Upravo suprotno, u *Nemirima* svaka pjesma ima svoje točno određeno mjesto, zbog čega je nemoguće izmijeniti njihov redoslijed, a da se pritom ne poremeti smisao.²⁰ Ova zbirka sastoji se od tri cjeline: *Nemir od vijeka*, *Nemir dana* i *Bregovi*.²¹ Za Marinkovića „*Nemiri* nisu samo zbirka pjesama u prozi i lirske proze, već i povijest duha u vremenu.“²² Svaka cjelina simbolički progovara, na sebi svojstven način, o autorefleksivnom odnosu lirskoga subjekta prema svijetu, životu, Bogu, pjesništvu i još mnogočemu, a sve to s jednim ciljem – osvjetljavanja čovjekove sudbine i svijesti potisnute egzistencijalnim nespokojem i unutrašnjom borbom, odnosno nemirom.

5.2.1 *Nemir od vijeka*

Prvi dio *Nemira*, *Nemir od vijeka*, napisan je u religioznom, ispovjednom tonu s elementima mističnosti. Misaoni lirski subjekt, kako ga Nemeć često naziva, obuzet je ontološkim, metafizičkim pitanjima i patnjama. On se nalazi u vječnom sukobu sa samim sobom, ali i Bogom, kojem se izravno obraća te ga oslovljava s „Ti“: „Kad Te nisam vidio nad sobom, mislio sam da Te nema.“²³ Lirski subjekt mu govori kako ga je On, još u djetinjstvu, izabrao da ide Njegovim putem.²⁴ Sebe predstavlja u ulozi vječnog patnika i osamljenika koji ne pronalazi mir ili izlaz ni u čemu, prozivajući se pritom grešnikom i nevjernikom: „I ništa nije ostalo što nisam učinio da Ti se otmem, jer je malo ko ljubio grijeh i grešnu radost kao ja.“²⁵ On je i nepoželjni lutalica bez doma koji se našao na križanju vlastitih životnih puteva: „Prolazio sam svijetom i udarao lijevo i desno na vrata

²⁰ Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 85.

²¹ *Nemir od vijeka* sastoji se od 7 pjesama u prozi i 39 pasusa, *Nemir dana* od 5 pjesama i 52 pasusa, a *Bregovi* od 27 pjesama i 120 pasusa, Cijela zbirka broji 211 pasusa. (Marinković: 1984: 83)

²² Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 85.

²³ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 81.

²⁴ Isto; str. 81.

²⁵ Isto; str. 81.

tuđih sudbina, ali sva su redom, kao po nekom mučkom dogovoru, bila za mene zatvorena.“²⁶ Lišen svake nade i vjere, egocentrično i gnjevno, u svojem obraćanju Bogu, iskazuje istovremeno strahopoštovanje i veliča ga, ali i optužuje te sumnja u njega, potaknut nekadašnjim strahovima. Bog za njega podjednako predstavlja i svjetlo i tamu, radost i bol, život i smrt, ali i prirodu jer se nalazi u svemu živome – on je sve i ništa.

Možemo zaključiti kako se njegovo viđenje Boga neprestano izmjenjuje, a samim time izmjenjuje se onda i duševno stanje lirskoga subjekta. Odnosno, u početku je Bog za njega izvor zaštite i nade, no kasnije se preobražava u strašnog protivnika čije je superiornosti i veličine itekako svjestan: „Tako mi kao dva nejednaka protivnika, ležimo noćas uporedno.“²⁷ Njegov nemir prelazi u svojevrsnu ekstazu i autoironiju kada se pita: „Što sam ja ovdje u svijetu?“²⁸ To stanje tjeskobe, odbačenosti, ništavila i skepticizma na kraju prelazi u predosjećaj vlastite smrti, nalik svojevrsnom krik: „Meni se čini da je ovo čas kad ću kao ptica koja ima nerazumljiv pogled, odletjeti, zajedno s vriskom sa svijeta.“²⁹ Nemeć istiće kako je za shvaćanje ovog prvog dijela *Nemira* važna Kierkegaardova filozofija „koja se zasniva na lomu između Boga i svijeta kao izvornoj pretpostavci samootuđenja (Taubes, 2009: 221) (...)“³⁰ Andrićev melankolik, stoga, umjesto religiozna čovjeka (*homo religiosus*) postaje oholi estetski pojedinac (*homo aestheticus*) koji odbacuje svaku nadu i mogućnost izbavljenja iz vlastitog egzistencijalnog kaosa.³¹

²⁶ Isto; str. 81-82.

²⁷ Isto; str. 87.

²⁸ Isto; str. 86.

²⁹ Isto; str. 88.

³⁰ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 118.

³¹ Isto; str. 119.

5.2.2 *Nemir dana*

Drugi dio, *Nemir dana*, sastoji se od 5 kratkih priča naziva: *Noć u vozu*, *Iznad pobjeda*, *Djeca*, *Pogrebna pjesma* i *Priča iz Japana*. Intimistički, subjektivni, ispovjedni ton iz prvoga dijela ovdje biva zamijenjen dominantnim socijalno-etičkim motivima³², kako ih Marinković naziva, odnosno konkretnim prizorima iz neposredne društvene stvarnosti³³. Lirski subjekt sada postaje akterom aktualnih društvenih događanja, preuzimajući pritom ulogu empatičara koji suosjeća s potlačenim društvenim slojevima i tragičnim ljudskim sudbinama.

U prvoj priči – *Noć u vozu*, lirski subjekt nalazi se u ulozi zarobljenika koji opisuje doživljaje vožnje vlakom. Pritom precizno kontrastira smrad, zagušljivost, mrak, sparinu i znoj iz vagona te prirodu koju gleda kroz prozor, a naglasak je na svijetlim bojama zalaska sunca i mora: „Vozili smo se uz more. Svuda je bio razljeven sjaj sunca koje je sada negdje zalazilo. Sve same svijetle plohe i sve same neke čudesne boje kakve nikad prije nisam vidio. A kad bih se okrenuo: vagon je bio taman, pun vojnika, opterećenih i zlovoljnih mojih drugova, uplašeni ili ravnodušnih.“³⁴

U drugoj priči – *Iznad pobjeda*, kritički se odnosi prema pojmu pobjede nazivajući je laži, nesrećom i ružnim snom. Pobjednike naziva slijepcima koji „nemaju ništa do svoje divlje plamene radosti iza koje ostaje pepeo.“³⁵ Za njega je pobjeda prolazna, a muči ga pitanje: „Ko će pobijediti čovjeka?“³⁶ Jer za njega

³² „Uvođenje socijalno-etičkih motiva u djelo dvojako je motivirano: a) idejom djela: nemir/borba je u svemu, kako u živom tako i u neživom, u mikro i makro kozmosu i b) društvenom situacijom u kojoj se autor realno nalazi; korištenje karakteristika feljtona to i naglašava.“ (Marinković: 1984: 96)

³³ Posebno je važno istaknuti kako je veliki naglasak stavljen na zbivanja neposredno prije i nakon Prvog svjetskog rata.

³⁴ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 91.

³⁵ Isto; str. 93.

³⁶ Isto; str. 93.

ne postoje pobjede i porazi, već samo „napaćen i ponižen čovjek.“³⁷ Ovaj tekst mnogi smatraju Andrićevom aluzijom na ratne okolnosti. Prikazan odnos pobjednika i gubitnika ambivalentan je onom u ratnim zbivanjima. Možemo reći kako Andrić ratu kao najvećem krvniku koji dehumanizira čovjeka jasno suprotstavlja ideju jednakosti, kako u pobjedama tako i u porazima, te slobode. Nemeć ovdje još dodaje kako je navedeno preuzeto iz filozofije života Walta Whitmana, što potkrepljuje sljedećim citatom: „Jer šta su drugo današnje pobjede nego sutrašnji porazi? U očima čovjeka samca nema dobivenih ni izgubljenih bitaka, nego u svim ratovima jednako: dobivenim kao i izgubljenim, jedno poraženo čovječanstvo.“³⁸

Taj svojevrsan krik poraženog čovječanstva simbolički je prenesen u idućoj priči naziva *Djeca*. Možemo reći kako je Andrićev socijalni revolt ovdje najjasnije izražen. On opisujući gladnu i siromašnu djecu, koja lutaju ulicama ratom opustošena grada, osuđuje društvo, iznoseći optužujuće konstatacije i, gotovo proročki, ocrtavajući tragičnu i apsurdnu sudbinu djece koja umiru od gladni, a od iste će vjerojatno i umrijeti: “I strašna je pomisao da će možda jednom ta djeca biti sablasni svjedoci na nekom strašnom sudu, gdje će se bolje gledati i pravednije suditi nego u aprilu godine 1917.“³⁹

Iduća iz ovog ciklusa - *Pogrebna pjesma*, zanimljiva je zbog svojih feljtonističkih karakteristika. Ona ima oblik izvješća u kojem lirski subjekt pregledavajući vijest iz novina obavještava o smrti neimenovanog zlikovca. Njegov zločin on ne osuđuje kao okolina, već smatra kako i on zaslužuje samilost drugih ljudi i to upravo stoga što je ubijen od strane državnih sila, na tuđem teritoriju, bez ikoga svog. Ne osuđuje ga jer se krađuć borio za svoj život, samo je želio preživjeti. Ponovno, i u ovome tekstu, možemo uočiti Andrićevu kritiku

³⁷ Isto; str. 94.

³⁸ Isto; str. 93

³⁹ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 97.

državi : „(..) on je provalio u tuđu kuću – drugi provaljuju u države! – da uzme što mu za život treba – drugi za raskoš krađu.“⁴⁰ Koristi se pritom i izravnim obraćanjem višim institucijama te time u tekst uvodi problematiku pravde: „Vi pišete: pravo je.“⁴¹ Stoga on ovaj tekst posvećuje tom malom, zanemarenom te društveno potlačenom čovjeku: „U mračnom neznanom grobu počiva bezimni zlikovac, dobro mu je jer ne živi, a nad njim moja pjesma gori u ogorčenju i samilosti.“⁴²

Posljednja iz ciklusa, a semantički možda i najvažnija za *Nemire*, je *Priča iz Japana*. Ovu alegorijsku priču najbolje ćemo shvatiti ako zavirimo u Andrićeva politička i ideološka opredjeljenja. Naime, u kontekstu jugoslavenskog pokreta nacionalističke omladine, u kojem je djelovao u trenucima kada se stvarala Kraljevina SHS, Andrić je zauzeo poziciju tzv. *obrambenog aktivizma* „prema kojemu se pjesnik/umjetnik u trenutku društvenog prevrata i kolektivnog ludila treba držati po strani, odnosno da *vita contemplativa* mora biti njegov izbor.“⁴³ U toj svojoj pasivnoj aktivnosti koju je zastupao, a uslijed neizbježnih osobnih i društvenih previranja, Andrić se uvijek oslanjao na Goetheovo moralno načelo odricanja, tzv. *Entsagung* koji se, kako navodi Nemeč, sastoji u ograničavanju sebe, svojih želja, potreba i sreće u korist nekih viših ciljeva, poput umjetnosti. Stoga je u ovoj alegorijskoj priči i svojevrsnoj paraboli o poziciji pjesnika u društvu Andrić svoje dvojbe izrazio putem pjesnika Morija Ipoa. Mori Ipo prognan je od strane japanske carice Au-Ung, zajedno s Tristo pedeseticom iz carstva na Sedam Otoka. U prognanstvu je svojim pjesničkim umijećem pridobio naklonost građana koje je uveseljavao svojim pjesmama o junaštvu i smrti. Nakon što carica umre, Tristo pedesetorica urotnika preuzimaju vlast u carstvu. Na svečanome vijeću nije se pojavio jedino pjesnik Mori Ipo koji je otputovao, a za

⁴⁰ Isto; str. 98-99.

⁴¹ Isto; str. 99.

⁴² Isto; str. 99.

⁴³ Nemeč, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 120-121.

sobom je ostavio pismo upućeno vladajućima, u kojem navodi kako s njima ne može dijeliti vlast jer je on pjesnik. Njegovo pismo ključan je dio teksta iz kojeg progovara Andrićev glas koji, na sebi svojstven način, govori o specifičnosti položaja koje pjesnici zauzimaju u društvu. Pjesnici preispituju različita društvena stanja, ideologije, teže ka idealima i slobodi duha, neovisnosti. Stoga oni ne mogu sudjelovati u podjeli vlasti i ukalupljivati se u određene društvene i ideološke okvire: „Mi, pjesnici, smo za borbu rođeni; strasni smo lovci, ali od plijena ne jedemo. Tanka je i nevidljiva pregrada što me dijeli od vas, ali zar nije oštrica mača tanka pa ipak je smrtonosna; bez štete po svoju dušu ne bih mogao preko nje do vas, jer mi podnosimo sve osim vlasti.“⁴⁴ Andrić je u trenucima stvaranja Kraljevine SHS, baš poput Morija Ipoa, morao birati između vlasti i umjetničke slobode. Pritom je ostao dosljedan stavu koji je i iskazao u ovome pismu – u ključnim trenucima povukao se iz javnoga života.

5.2.3 *Bregovi*

Treći, a ujedno i najopsežniji ciklus *Nemira, Bregovi*, ne sadržava u tolikoj mjeri narativnost, mnogo je veći naglasak stavljen na misaonost. Melankolični lirski subjekt i njegova egzistencijalna rastrojenost iz prvog dijela zbirke, pritom su na neki način ponovno zastupljeni. Međutim, u *Bregovima* se događa misaoni obrat, kako naglašava Nemeć. Bog sada više nije prikazan iz pozicije u vjeru razočarana kršćanina, već se poimanje Boga promatra kroz vizuru prirode. Po uzoru na Spinozino učenje – *deus sive natura* - Bog je isto što i priroda, tj. Bog je priroda, a priroda je Bog. U pjesnikovoj svijesti božanstvo je dobilo novi oblik, odnosno Bog više nije prikazan kao kršćansko-monistički stvaran, već kao sila koja se nalazi u svemu živome.⁴⁵ Čitav treći dio prožet je elementima prirode i

⁴⁴ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 101.

⁴⁵ Vučković, Radovan (1974). *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*. Sarajevo: Svjetlost; str. 130.

njezinim motivima koji čine jednu jedinstvenu harmoniju i sklad, a koja pritom kao da se projicira na lirskog subjekta. Priroda je prikazana u stalnom pokretu, ona je živo biće te predstavlja cjelovitost pomoću koje lirski subjekt doživljava duhovno pročišćenje i pomirenje sa svijetom. Ovaj dio započinje apostrofom brjegovima kojima se lirski subjekt izravno obraća, ističući kako nema svojih bogova jer je u njih izgubio svu nadu i vjeru. Visoki vrhovi i snijeg za njega postaju božanstvo kojem se želi u potpunosti prepustiti: „Evo, jedno jutro kad ja, koji nemam bogova, padam i klanjam se vama, visoki bregovi, na kojima je šutnja smrti i života, topla i plodna kao šutnja dvaju usta u poljupcu.“⁴⁶ „(...) [O]slobođen mogućnosti transcendiranja lične svesti u bezlični i apsolutni univerzum božanstva, on prihvata bregove kao oblik jedne daleko prisnije (...) pa time čoveku bliže, antropomorfne harmonije...“⁴⁷ Njegov vječni unutarnji nemir reflektira se na sve što ga okružuje: šumu, maglu, oblake, sunce, more itd., a čija međusobna povezanost i stapanje ukazuju na sklad čovjeka i prirode, odnosno na novo poimanje trascendentalnog. Ovaj rastrojeni lirski subjekt progovara iz pozicije pjesnika koji, osim što, kao što je već istaknuto, vlastite nemire projicira na okolinu, predviđa neki viši smisao: „Jedno večer sam vidio unutrašnjost svih stvari. Krvavo naličje života mi se ukazalo golo i grozno u strahovitom trepetu korijenja, živaca, mišića i damara.“⁴⁸ Prisutni opisi jutra i večeri, mračnih noći te godišnjih doba koja se izmjenjuju nisu ništa drugo nego opisi psihičkog stanja tog lutajućeg pjesnika, koji je izgubljen u labirintima vlastite egzistencijalne rasutosti: „Jutro, puno neke neočekivane mukle studeni i jeze.“⁴⁹ Tako on i sam postaje priroda koja ga okružuje, ona kojoj posvećuje svoje stihove. Uočljiva je i autobiografska poveznica s Andrićevim životom, prisutna u nostalgičnom vapaju za prošlim danima : „Gdje je to sunce što je ugaslo u rijeci

⁴⁶ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 105.

⁴⁷ Vučković, Radovan (1974). *Velika sinteza (O Ivi Andriću)*. Sarajevo: Svjetlost; str. 131.

⁴⁸ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 110.

⁴⁹ Isto; str. 111.

Visli, juna mjeseca one lude godine, gdje je to sunce za vodom i poljem visoke raži koja je dozrijevala?⁵⁰

Baš poput *Ex Ponta*, i *Nemiri* u svojem završnom dijelu, tj. završnoj pjesmi, sadržavaju neku vrstu epiloga. Dok je u *Ex Pontu* epilog pisan u dijaloškom obliku kao duhovni razgovor sina i oca (Boga) u kojemu se slavi život i njegove vrijednosti, a što ukazuje na konačan pronalazak smisla i vlastite egzistencije te pomirenje sa životom i prihvaćanje stajališta da Bog postoji, ali je izvan dosega ljudske spoznaje, u *Nemirima* dolazi do šireg gledišta. Čovjek postaje neovisan o Bogu. On je na neki način sam svoj Bog, a njegova svakodnevna životna borba nije ništa drugo nego neki vid prosvjetljenja koje ukazuje na viziju i iskustvo umjetničkog stvaranja. On kao pjesnik tako postaje Božji izabranik čiji nemiri nisu ništa drugo nego put ka ostvarenju čiste umjetnosti.

⁵⁰ Isto; str. 116.

5.3 Znakovi pored puta

Znakovi pored puta Andrićev su *lirski dnevnik*, kako ga je on sam nazvao, te ujedno i najopsežnija knjiga u njegovom stvaralačkom opusu. „Tu knjigu (...) treba shvatiti kao *work in progress*: nastajala je dugi niz godina (...) pratila sve piščeve stvaralačke faze apsorbirajući usput i sve njegove raznolike interese, tematske preokupacije i misaone mijene.“⁵¹ Ova zbirka pjesama u prozi / poetske proze objavljena je u svojoj konačnoj verziji 1976. godine, u okviru Andrićevih *Sabranih djela*, otprilike godinu dana nakon piščeve smrti. Pisana je ekavicom, a prema nekim podacima začetke ove zbirke nalazimo u Andrićevim rukopisima koje je napisao još kao osamnaestogodišnjak. Tekstovi u njoj nisu poredani kronološki, ali su ipak raspoređeni u pet tematskih cjelina: *Nemiri od vijeka*, *Za pisca*, *Slike*, *prizori*, *raspoloženja*, *Nesanica* i *Večiti kalendar maternjeg jezika*.⁵² Nemeć navodi kako je za razumijevanje misaonosti i kompozicije zbirke iznimno važno spomenuti Pascalove *Misli* u kojima taj autor navodi kako je svoje djelo zamislio kao otvorenu strukturu u kojoj se misaoni fragmenti mogu slobodno ili dodavati ili oduzimati bez da se pritom naruši njegova smislenost. Taj oblik fragmentarnog izražavanja Andrić je preuzeo iz svojih prvih zbirki – *Ex Ponta* i *Nemira*, a Nemeć ističe kako se „narav fragmenta najbolje može odrediti figurom antimetabole: on je istodobno *dovršena nedovršenost* i *nedovršena dovršenost*.“⁵³ Opseg tih fragmenata pritom se kreće u „rasponu od sentencije i aforizma, potom refleksivnih paragrafa realiziranih u više rečenica pa sve do makroeseja, anegdota, kratkih priča, fragmenata moralističkog i didaktičkog karaktera te zametaka zamišljenih ali nikad napisanih novela.“⁵⁴ Ova, često nazivana, *knjiga mudrosti* objedinjuje širok spektar tema i motiva, nastalih kao

⁵¹ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 351.

⁵² Samo su naslovi *Nemiri od vijeka* i *Za pisca* izvorni autorovi naslovi, ostalim dijelovima naslove je dao priređivač.

⁵³ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 338.

⁵⁴ Isto; str. 338.

rezultat autorovih misli, osjećaja, životnog iskustva, zapažanja i sl. Stoga ta zbirka nije ništa drugo nego Andrićeva priča o sebi, odnosno mozaik njegova života posvećen cijelome čovječanstvu. U oblikovanju zbirke Andrić se koristio lako pamtljivim rečenicama te narodnim izrekama i poslovicama, zbog čega je i do danas ostao uvijek rado citiran. Međutim, njegov lirski subjekt / pripovjedač / kazivač je u neprestanom misaonom traganju i proturječjima, nikada ne daje konačno rješenje te, prikriveno, iziskuje od čitatelja da dopunjuje njegove misli.

Znakovi pored puta započinju uvodnom pričom koja služi kao *motto* čitave zbirke. To je priča o mladiću koji je lutajući svijetom tražio sreću. Naišao je na put za koji nije znao kamo vodi, stoga je, da se ne bi izgubio, na drveće usjekao znakove. Pripovjedač potom objašnjava simboliku tih urezanih znakova i mladića koji ih stvara. Mladić predstavlja svakog čovjeka i njegovu neizvjesnu sudbinu koja je prikazana putem tog nepoznatog i opasnog puta, a znakovi čovjekov strah da se izgubi i pokušaj da zaustavi neprekidno protjecanje vremena koje dovodi do zaborava, zato čovjek uvijek ima potrebu za sobom ostaviti neki trag, u ovom slučaju znak, da je nekada postojao i živio: „Znaci koje ostavljamo iza sebe neće izbeći sudbinu svega što je ljudsko: prolaznost i zaborav.“⁵⁵ Time je Andrić jasno, već na samom početku zbirke, ocrtao njezin smisao: ostavljanje znakova za sobom simbol je življenja, osobnog traganja i razmišljanja o životu na temelju proživljenih iskustava.

⁵⁵ Andrić, Ivo (2014). *Znakovi pored puta*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 9.

5.3.1 *Nemiri od vijeka*

Nemiri od vijeka prvi su dio ove Andrićeve zbirke, čiji je naslov nesumnjivo preuzet iz zbirke *Nemiri*, s kojom dijeli i podosta sličnosti, a o kojima će više biti riječi u nastavku rada. *Nemiri od vijeka* sadržavaju refleksije lirskoga subjekta koji je obuzet pitanjima o svijetu i vremenu u kojem živi. Pritom teme sežu od onih općeljudskih, univerzalnih, odnosno filozofskih (pitanje vlastite egzistencije, razmišljanja o smrti, Bogu, sudbini) do društvenih (socijalna nepravda, odnos pojedinca i politike i sl.). Prisutne su još i teme o metafizičkoj prolaznosti vremena, razmišljanja o umjetnosti, ljubavi, ljudskim odnosima te niz drugih. Njegove misli sastoje se od proturječja i sumnji, a na što se, prema Nemecovu razmišljanju, može primijeniti Nietzscheovo načelo „dvostruke optike“, odnosno odvagnuti argumente „za“ i „protiv“. Takav način izražavanja, onaj u obliku paradoksa, poziva na drugačije interpretacije djela. Andrić se paradoksom služi u jednorečeničnim iskazima poput: „Razumeli smo se, iako se nismo mogli sporazumeti.“⁵⁶, ali i u čitavim fragmentima u kojima su teza i antiteza postavljene simetrično, pri čemu je paradoks zastupljen u zaključnoj rečenici⁵⁷. Lirski subjekt-pesimist u ispovjednom tonu progovara o tragediji ljudske sudbine i postojanja uopće te o egzistencijalnom zatočeništvu koje, potaknuto čovjekovim unutaršnjim borbama, nastupa već samim njegovim postojanjem: „Sa početkom samog postojanja i prvim pokretom u majčinoj utrobi, postavlja se za nas pitanje – izlaza.“ Osjećaj bezizlaza trajno je stanje njegova duha, a ako tome pridodamo još i tjeskobu, strah, uzaludnost, besciljnost, apsurdnost življenja i malaksalost, kao rezultat dobivamo melankoliju – trajno prisutnu u Andrića. Melankolija je uzrokovana gubitkom i slomom svih životnih ideala. Tragovi te melankoličnosti uočljivi su u provodnim motivima ovog dijela zbirke.

⁵⁶ Andrić, Ivo (2014). *Znakovi pored puta*. Priredio Krešimir Nemec. Zagreb: Školska knjiga; str. 129.

⁵⁷ Nemec, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 340.

Neizostavno je spomenuti još jedan od najzastupljenijih motiva – smrt. Lirski subjekt istodobno prihvaća njezin skorašnji dolazak, ali joj se nastoji i oduprijeti, i to mučnim suočavanjem sa životom koji pokušava osmisliti. Prisutno je i često obraćanje Bogu te njegovo zazivanje u obliku molitve: „Bože, ne dopusti da srce naše ostane prazno (...)“⁵⁸ Lirski subjekt gotovo je opsjednut fenomenom vremena i njegovim neprestanim, cikličkim trošenjem. S njim je usko povezan motiv prolaznosti, prikazan putem čovjekova vječnog straha od zaborava: „zaborav tela i zaborav vremena.“⁵⁹ Međutim, upravo je prolaznost ta koja osmišljava čovjekov život. Svrha postojanja tako postaje svakodnevno nestajanje: „Prolaznost je jedini čovjeku dostupan oblik trajanja.“⁶⁰ Fenomen starenja također možemo dovesti u vezu s navedenim motivima, pri čemu lirski subjekt iznosi svojevrsnu analizu tog procesa prikazanu putem čovjekove fizičke i psihičke preobrazbe: „U starosti kao da postoji neka naročita vrsta perfidnog sećanja.“⁶¹ Starost je pritom uvijek prikazana u odnosu na mladost, odnosno suprotstavljena joj je: „Strogost starijih prema mlađima ne treba naročito podsticati...“⁶² Taj prikaz starosti i loših navika starih ljudi svakako valja pripisati činjenici da je Andrić *Znakove* pisao i u pozamašnim godinama svojega života.

Iako se u literaturi navodi kako nije bio ljubitelj izražavanja u prvom licu (jedine i množine), u *Nemirima od vijeka* često je prisutan oblik „ja“ : „Da mi je naći nekog ko bi živio umesto mene.“⁶³ Osim toga, on često mijenja svoja motrišta, zbog čega se koristi i trećim te drugim licem (jednine i množine), obraćajući se pritom svojem imaginarnom sugovorniku, odnosno čitatelju, često

⁵⁸ Andrić, Ivo (2014). *Znakovi pored puta*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 16.

⁵⁹ Isto; str. 13.

⁶⁰ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 345.

⁶¹ Andrić, Ivo (2014). *Znakovi pored puta*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 139.

⁶² Isto; str. 60.

⁶³ Isto; str. 101.

ga upozoravajući i dajući mu savjete: „Budite nepoverljivi prema sebi, svojim osećanjima i raspoloženjima.“⁶⁴

⁶⁴ Isto; str. 28.

6. Usporedba *Nemira* i *Nemira od vijeka* (*Znakovi pored puta*)

6.1 Sličnosti

U nastavku rada provest će se analiza sličnosti prethodno spominjanih Andrićevih zbirki lirske proze - *Nemira* te *Nemira od vijeka* (prvog dijela zbirke *Znakovi pored puta*).

6.1.1 Motivi

Zajedničke motive koji povezuju ove dvije zbirke, a koji će u nastavku rada biti navedeni i objašnjeni, možemo grupirati na sljedeći način: prvu skupinu čine oni eshatološki (smrt, starost, prolaznost), koji propituju krajnju svrhu čovjekova života, drugi zasebni motiv je onaj koji se odnosi na Boga, njegovo postojanje i odnos iskaznog subjekta prema religiji, potom slijedi motiv pjesništva, odnosno umjetnosti, motiv prirode te skupina socio-etičkih motiva (pravda, politika).

6.1.1.1 Eshatološki motivi

Smrt

Motiv smrti izuzetno se često pojavljuje u obje zbirke. Lirski subjekt pritom iznosi ambivalentan odnos spram nje. Tako u jednome času strepi od tog trenutka koji svakako mora doći i koji nitko ne može izbjeći, a već u drugom prihvaća te hrabro i strpljivo čeka, pa čak i predviđa, njegov skorašnji dolazak. U *Nemirima*: „Odlučio sam sinoć kad sam ležao okrenut zidu u kom je kucala smrt kao sat, da još jednom potražim ima li gdje mjesto gdje se lakše diše i mirno živi.“ (Andrić: 10: 129) U *Nemirima od vijeka*: „Svaki razgovor o smrti mene uozbilji, uzbudi, zaustavi na mestu...“ (Andrić: 9:142) „Čini mi se da ću umeti dočekati smrt kako sam i život primao, mirno i hladnokrvno, kao zanimljiv,

netražen poklon. Čini mi se!“ (Andrić: 9:68) Nerijetko joj pristupa i ironijski: „Smrt i nije drugo do to: malo vazduha, svega jedan dobar dah, koji više ne možemo da uhvatimo.“ (Andrić: 9:127)

Starost

S motivom smrti svakako je usko povezan i onaj koji se odnosi na starost. I dok je u *Nemirima od vijeka* on zastupljen češće i u više segmenata nego u *Nemirima*, određenu poveznicu pronalazimo u onim fragmentima u kojima lirski subjekt čovjekovu dotrajalost i sazrijevanje povezuje s promjenama u prirodi. U *Nemirima*: „Bio je jedan bijel i kratak jutarnji čas kad sam, kao da su mi oči čudom umivene, vidio da je prošao moj cvat, i boja i slava proljetna...“ (Andrić: 10:119) U *Nemirima od vijeka*: „Postoji nekoliko vidljivih perioda u životu jedne biljke; od trenutka kad seme padne na zemlju i posle proklija, ona raste, lista, cveta, ocvetava, zameće plod i dozreva, a negdje tamo u zimu ona se cela vraća u zemlju iz koje je ponikla i u bezobličje koje joj je prethodilo. Od svega toga mi smo izabrali samo trenutak cvetanja i smatramo ga jedinim važnim...“ (Andrić: 9:117)

Prolaznost

Uz prethodno navedene motive smrti i starosti, motiv koji snažno prožima zbirke i je i prolaznost – vremena i čovjeka. Međutim, iako je lirski subjekt prožet strahom od te nestalnosti i trošnosti svijeta te opsjednut vlastitom smrtnošću u nezaustavljivom vihoru vremena i vlastitog postojanja, u svemu navedenome vidi i jednu svjetlu točku: iako je prolaznost neuhvatljiva te samim time neizbježna, ona je simbol čovjekovog postojanja i „glas onoga što je bilo, što jeste, i što će opet negde i za nekog biti.“ (Andrić: 9: 161) U *Nemirima od vijeka* on ju naziva „muzikom prolaznosti“, a sebe njezinim pjesnikom-vjesnikom: „Pustite, za čas-

dva, da izgledam samo i jedino pesnik prolaznosti, da budem njen vesnik, onaj koji je sprovodi i ispraća.“ (Andrić: 9:161) I u *Nemirima* je slikovito naglašena njegova pomirba s protjecanjem života: „Ko zemlja vodu, ja pijem vrijeme koje prolazi“ (Andrić: 10:120) „Vrijeme i život su plima bez kraja.“ (Andrić: 10:120)

6.1.1.2 Bog i odnos prema religiji

O Bogu se u zbirkama govori u različitim aspektima. I u jednoj i u drugoj uočljiv je izmijenjen način vjerovanja u njega. Stoga u ovome aspektu možemo govoriti i o Andrićevu odnosu prema religiji. Za razliku od *Ex Ponta* u kojemu je Bog promatran iz religiozno-kršćanske pozicije, u *Nemirima* i *Nemirima od vijeka* lirski subjekt, potaknut vlastitom životnom mukom, iznosi sumnje u njegovo, ne samo postojanje, već i u neka ustaljena kršćanska vjerovanja. U *Nemirima*:: „Kad Te nisam vidio nad sobom, mislio sam da Te nema.“ (Andrić: 10:81) „On tako dobro šuti da se već pomišlja da ga nema.“ (Andrić: 10:85) U *Nemirima od vijeka* iznosi sumnju u postojanje Raja i Pakla: „Protiv verovanja u pakao buni se osećanje, a protiv verovanja u raj buni se sve u meni i sve što vidim i znam oko sebe oduvek. (...) Čovek po svome biću i pozivu nije predmet spasenja i blaženstva, nego stvar koja pada i propada. (...) Zato, ako postoji raj namenjen nama ljudima, on je prazan i ostaće doveka prazan, a to je kao da i ne postoji. Ničega u nama nema što bi moglo opravdati postojanje raja.“ (Andrić: 9:20) Također, zanimljivo je spomenuti i zapis o srednjovjekovnom ritualu pokapanja u Francuskoj u kojem Andrić ukazuje na vezu između čovjekova tijela i duše nakon smrti: „ (...) Ti se od svojih rastaješ samo telom, a duhom si ostao u vezi sa Crkvom...“ (Andrić: 2015: 38)

6.1.1.3 Pjesništvo = umjetnost

Kada lirski subjekt u pomračenjima vlastite duše spoznaje svu jačinu svoje osamljenosti i stigmatiziranog bića, tada mu se kao potencijalni izlaz nameće spoznaja o umjetnosti, odnosno pjesništvu i svim njegovim dosezima. Navedeno možemo dovesti i u vezu s prethodno spominjanom sumnjom u Boga i njegovo postojanje. Stoga on odlučuje zauzeti poziciju čovjeka-patnika i umjetničke individue, odnosno onoga koji je odabran da stradanjem i propadanjem otkupi vlastitu muku i križ koji podnosi na zemlji, a koje će pritom uzdignuti do estetske i općeljudske razine stilizirane u pjesmama. U *Nemirima*: „U djetinjstvu mome izabrao si me i označio da idem Tvojim putem. – Nisu mi bile pune četiri godine kad sam usnio da mi je sa ikone sišao jedan svetac (...) i predao mi raspelo koje je njemu dotežalo.“ (Andrić: 10:81) U *Nemirima od vijeka*: „Vi koji volite život – a ko ga u osnovi osnove ne voli? – na zazirite mi od ovakve moje pesme; ona nije neprijatelj života nego njegov drug, šapat i muzika koja kao romorenje vode prati tok životnih sokova.“ (Andrić: 9:161) U *Nemirima* je funkcija pjesništva još prikazana u kontekstu samilosti nad tragičnim ljudskim sudbinama, a to je vidljivo u *Pogrebnoj pjesmi*, gdje Andrićeva pjesma posvećena mrtvom grešniku „gori u ogorčenju i samilosti.“⁶⁵

6.1.1.4 Priroda = lirski subjekt

Za lirskoga subjekta svijet prirode postaje on sam. Svi njegovi nemiri odražavaju se i oslikavaju u njezinim promjenama – izmjenama dana i noći, godišnjih doba, rastu i cvatu biljaka i sl. Ona kao da pripovijeda priču njegovih misli, osjećaja, ali i odražava njegovo fizičko stanje. U vezi s time prisutni su česti opisi doživljaja ranih zora i noći koje lirskog subjekta nadahnjuju i inspiriraju, ali i plaše, upravo zbog mističnosti kojom su prožeti. U *Nemirima*: „U

⁶⁵ Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*. Priredio Krešimir Nemeć. Zagreb: Školska knjiga; str. 99.

noći. Umara me misao o postojanju tolikih bića i svjetova u mraku.“ (Andrić: 10:125) U *Nemirima od vijeka*: „Čuvajte se prvih večernjih časova kada se smenjuju dan i noć, sjaj sunca i blesak našeg ljudskog osvetljenja. (...) Zatvorite se kao cvet koji sklapa latice, tražite spasenje u snu i ćutanju, i čekajte da ponovno svane dan.“ (Andrić: 9:185)

6.1.1.5 Socio-etički motivi

Sukladno s vremenom u kojem je živio te suočavanjem s neposrednom društvenom zbiljom i okolnostima u kojima su nastajale i formirale se Andrićeve misli, u zbirkama je uočljiva prisutnost nekih motiva koji progovaraju o posljedicama ratnih zbivanja, onodobnoj politici i socijalnoj (ne)pravdi.

Pravda

Pitanjem (ne)pravde Andrić se žustro pozabavio u *Pogrebnoj pjesmi* u svojem obraćanju vladajućima: „Vi pišete: pravo je. Jest. Ali kad bi ta ista pravda svakome od vas koji je jednom dirnuo u tuđe dosudila tane, ja se bojim da carski arsenal ne bi imao dovoljno metaka za svu tu rpu poštenih hajduka.“ (Andrić: 10: 99) U *Nemirima od vijeka* opisao ju je kao: „Pravda! Koliko je puta izgovorena i napisana ta zvučna reč koja uistinu i nema svog sopstvenog smisla i značenja (...) Pravda – to nema sadržine, to označava želju i potrebu onih koji nemaju snage i ne vide načina da se sami brane i zaštićuju, u svemu, vazda, i na svakom mestu.“ (Andrić: 9:86)

Politika

U *Nemirima* je odnos spram politike i njezinog funkcioniranja kroz povijest prikazan ironijski u već spominjanoj *Priči iz Japana*. U *Nemirima od vijeka* Andrić politiku spominje u kontekstu laži kojom se najčešće služe oni koji žele upravljati državom: „Kad pratite borbu između dvije političke grupe i želite da

znate koja je više u pravu i ima bolje izgleda na pobjedu, vi obradite pažnju na to koja od te dve strane u većoj mjeri upotrebljava laž kao sredstvo borbe ...“ (Andrić: 9:39)

6.1.2 Stil

Govoreći o Andrićevom stilu pisanja u ovim zbirkama, u obzir valja uzeti misaonost i atmosferu koju postižete lirizam.

6.1.2.1 Misaonost

Interpretirajući Andrićeve misli između redaka, nameće se konstatacija o njegovoj težnji za izricanjem nečega što je iznad dometa lako uočljivog i vidljivog. On kao da je svakom riječju težio ka uzdizanju prema nekoj dubljoj spoznaji o životu, ljudima, umjetnosti i ostalim životnim segmentima. Opisujući nešto posve osobno, uzdigao se ka općem: „ – Zastao sam časak i bio sam malen i sam sa neizrecivom tugom svijetlih kratkih dana koju samo čovjek poznaje. Čutao je Bog i svijet.“ (Andrić : 10: 107) „Što ne boli – to nije život, što ne prolazi – to nije sreća.“ (Andrić : 9: 41)

Zahvaljujući svom jednostavnom izrazu koji je lišen svega suvišnoga i potencijalno nerazumljivoga, uvijek je rado citiran. Tome je svakako pridonijela interpolacija narodnih izreka i poslovice u *Nemire od vijeka*, kojima je misaono poopćio ono filozofsko, a pri čemu se uvijek vodio mišljenjem filozofa Kvintilijana, koji je smatrao kako se vješti govornici ne bi trebali suviše koristiti mudrim mislima i izrekama. Shodno tome, uočljivo je kako je i sam Andrić dosta razmišljao kada će i u koji kontekst smjestiti svoje izreke: „Kod unutarnjih borba koje čovek vodi sa samim sobom i sa nepoznatim silama u sebi, važi više nego igde pravilo: ne predaj se nikad! - Ni predaje, ni ustupanja! A pre svega, što kažu u Bosni: ne veži tugu za srce!“ (Andrić : 9: 11)

Andrićev lirski subjekt u neprekidnom je egzistencijalnom traženju i kruženju, stoga on nikada ne dolazi do konačnog rješenja i ne otkriva potpunu istinu. Jer i sam smisao takvog traganja je u nemogućnosti pronalaska. Pritom je, dakako, jasna autorova intencija da i sam čitatelj misaonosti pridonese vlastitim angažmanom jer se na taj način misao nastavlja u njegovim mislima čime autorovo individualno djelo postaje univerzalno, odnosno ono više nije samo intimna ispovijest, već ispovijest svakog čovjeka. Takav poticaj na razmišljanje očituje se i u primjeni velikog broja paradoksa, u *Nemirima od vijeka*: „Zbog života odreći se života.“ (Andrić : 9:101)

U vezi s time javljaju se i misaoni obrati. U *Nemirima* do takvog obrata dolazi postupno, kroz poglavlja, pri čemu se vrhunac događa u posljednjem poglavlju, dok je u *Nemirima od vijeka* prisutan nagli prelazak iz jednog stanja u drugo, pri čemu se ona neprestano, iz fragmenta u fragment, izmjenjuju. *Nemire*, stoga, određuje pjesnikov razgovor s dušom koji se nastavio u *Znakovima* koji nas, kako navodi Nemeć, „vraćaju izvornom značenju pojma kontemplacije kao duhovnoga gledanja, duboka poniranja u misli.“⁶⁶ U *Znakovima* je taj razgovor upotpunjen određenom dozom zrelosti, iskustvom i životnom mudrošću.

6.1.2.2 Atmosfera

Iduća točka povezanosti *Nemira* i *Nemira od vijeka* svakako je mistična atmosfera, i to u onim dijelovima u kojima je lirski subjekt kao zatočenik vlastite duše potresen egzistencijalnom groznicom, nemirom, melankolijom i društvenom nepravdom te obuzet strahom od neizvjesnog. Njegova uznemirenost svijetom i životom općenito seže od sfere metafizičkih i ontoloških pitanja do socijalnog revolta i obuzetošću prizemnim društvenim okolnostima. U *Nemirima*: „On nije zaslužio bezimen sramotan grob ni prezir kukavica, nego uzdah dobrih

⁶⁶ Nemeć, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga; str. 351.

ljudi i samilost i pjesnikov stih...“ (Andrić: 10:98) U *Nemirima od vijeka*: „Tek posle izvesnog vremena, kao da je sve dotle samo gledao ne vidjevši ništa i ne misleći ni na što, njemu je postalo jasno šta se pred njegovim očima stvara, razvija i ustaljuje: lice ljudskog bola, ali onog velikog i pravog koji ne traži leka ni olakšanja...“ (Andrić: 9:117) S obzirom na različite faze rastrojenosti i napetosti lirskoga subjekta, mijenja se atmosfera te temeljno raspoloženje. Tako *Nemire* obilježava postupna promjena raspoloženja, dok su u *Nemirima od vijeka* prisutni nagli tematski skokovi, čime je ostavljen dojam o još većem psihološkom rasulu lirskoga subjekta.

6.1.2.3. Lirizam

Lirizam *Nemira* i *Nemira od vijeka* bit će sagledan s aspekta pozicije lirskoga subjekta, ritma koji u trkstovima prevladava, slikovitosti te stilskih figura, s naglaskom na figurama misli.

Lirski subjekt

Lirski subjekt u objema zbirkama nije ništa drugo nego jedna osamljena, pesimistična i melankolična ljudska duša koja je u traganju za samom sobom i smislom života. On je u neprestanom, naizmjeničnom prijeporu između pozicije vjernika i nevjernika, hrabrog borca za pravdu i uplašenog slabića. S obzirom na već spominjanu tematiku, motive i misaonost, ne čudi to što se lirski subjekt najvećim dijelom izražava baš u prvom licu jednine. Prvo lice jednine najbolje odgovara ispovjednom tonu pjesama, ali i dubljem poniranju u psihološki status lirskoga subjekta. „A ja prostirem svoje smrtne godine ispred Tvojih svodova...“ (Andrić: 10 :87) „Ja kažem sebi: Još večeras budi hrabar, ne drhti i ne boj se više nego što treba...“ (Andrić: 9:174)

Obraćanje recipijentu također je vrlo često. U tom kontekstu ove dvije zbirke podudaraju se u obraćanju Bogu. Bog kao jedan od češćih motiva predstavlja trajno opterećenje za lirskoga subjekta, stoga mu se ima potrebu

izravno obraćati i zazivati ga, u *Nemirima od vijeka* putem molitve, te s Njime voditi imaginarni razgovor: „A ipak, Ti si me tako poslao i sa licem oca, koji se rijetko smije, strogo označio moj put.“ (Andrić: 10:81) „Sačuvaj nas, Bože, od ostvarenja snova.“ (Andrić: 9:11)

Ritam

S obzirom na različito nizanje što dugih što kratkih rečenica, mijenja se i ritam te tempo pjesama. Kada upotrebljava kraće rečenice, Andrić postiže igrivost i živost, odnosno brz tempo: „Velik teret i velik umor. Duboka noć. A čovjek sam.“ (Andrić: 10:125) „Toliko je bilo u životu stvari kojih smo se bojali. A nije trebalo. Trebalo je živeti.“ (Andrić:9:71)

Često se koristi i upotrebom uvodne rečenice koja je sastavljena od samo jedne do dvije riječi, koje semantički doprinose misaonosti pjesme, ali i usporavaju ritam: „Jesenja svečanost. Praštajući se nasmijano ja pođoh,...“ (Andrić: 10:126) „Telo. Izbačeno u prosto, izloženo stotini utjecaja,...“ (Andrić: 9:127) U obrnuto proporcionalnom odnosu je situacija pri nizanju dugih rečenica, koje su ujedno i češće: „Kad slušam riječi oko sebe, ja mislim da su sve one zaludu, jer ni jedna ne nalazi odjeka u meni, i kad slušam danju ili noću sate koji zbijaju...“ (Andrić: 10:124) Pritom se često koristi nabrajanjima, nizanjem, inverzijama. Stoga možemo reći kako poseže za jednolikom ritmičnošću, što je najprimjetnije u onim pjesmama koje ne nalikuju kakvoj kratkoj priči, ispovijesti ili eseju, poput: „Sloboda, puna sloboda, to je san, san kome ponajčešće nije suđeno da se ostvari, ali jadnik je svaki onaj ko ga nikad nije sanjao.“ (Andrić: 9:62)

Slikovitost

Andrić je još od svojih najranijih pjesničkih početaka bio poznat po tome što se volio izražavati u slikama. Tu praksu prenio je dijelom u *Nemire* i *Nemire od vijeka* tako što je slikovito opisivao pejzaž. Marinković ističe kako Andrić slikama uglavnom sugerira na povezanost onoga što je inače nespojivo te kako, konkretno u *Nemirima*, nema više simbolički ili impresionistički prikazanog cjelovitog pejzaža, već samo čisti ekspresionizam.⁶⁷ Kao primjer iz *Nemira* navodi: „Jedno večer sam vidio unutrašnjost svih stvari. Krvavo naličje života mi se ukazalo golo i grozno u strahovitom trepetu korijenja, živaca, mišića i damara.“ (Andrić : 10: 110) U Andrića je taj pejzaž u neprestanom pokretu, sve što je živo neprestano raste, širi se, dotrajava, trune itd. Marinković kao poseban primjer slikovitosti u *Nemirima* ističe i sintagmu: „More se zabrinu, potamnje i zbora.“ (Andrić : 10: 115) Ovaj prikaz mora u suton nije ništa drugo nego deskripcija ljudskog lica. Promjena procesa u prirodi imitira fizičke promjene ljudskoga tijela, koje potom ukazuju na promjene u psihološkom stanju čovjeka⁶⁸. Promjene izvana stoga ukazuju na promjene u unutrašnjosti. Ponovno, ne radi se o statičnoj slici, već o postupnom pokretu s ciljem da se istakne proces psihološke mijene. U *Nemirima od vijeka*, Andrić slikovito prikazuje život kao vino: „Kako god uzmeš i sa koje god strane pogledaš, vino života je – kako bi rekli romantičari – popijeno, ili presušilo; ostaje još da se, bez grimase i ružnog stresanja, ispije gorki talog s dna.“ (Andrić: 9: 131)

⁶⁷ Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 88.

⁶⁸ Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; str. 87.

Stilske figure

Andrić se obilato koristi figurama misli. Možda najčešće upotrebljavana je poredba, koja prema Bagićeve *Rječniku stilskih figura* služi za „povezivanje bića, predmeta, stvari i pojava na temelju skrivenog ili pripisanog zajedničkog svojstva“⁶⁹ te je ujedno i „uvriježeno sredstvo afektivnog naglašavanja i stilskog pojačavanja izraza.“⁷⁰ U *Nemirima*: „Ženski je smijeh ujutru kao bijelo platno za kojim se mrtvac krije.“ (Andrić: 10:127) „Kosa mi leži na tjemenu kao ledena ruka.“ (Andrić: 9:122) U *Nemirima od vijeka*: „Ne prodire strah spolja u naše misli, nego leži oduvek u nama (...) On je kao vulkanski pepeo: mrtav, ali poletan, brzi i smrtonosan, i stvara humku od svega na što padne.“ (Andrić: 9:31) „Kao slepac koji s vremena na vreme zastaje na drumu i uzdignute glave proverava povetarac, tako se i ja pitam ponekad: da li sam ja u svom hodu okrenut prema životu ili prema smrti?“ (Andrić: 9:63)

Iduća u nizu je antiteza, figura misli koja nastaje povezivanjem dvije riječi ili sintagme koje su u suprotnosti. Bagić pritom navodi : „Semantička je opozicija u pravilu podcrtana sintaktičkim paralelizmom...“ (Bagić: 2012:51) Sintaktički paralelizam pronalazimo u primjeru: „Kad ne mogu da vidim, neću ni da gledam.“ (Andrić: 9:125)

U tekstu već prethodno spominjani paradoks, najčešće je upotrebljavana figura misli: „Nisu svi ljudi tako rđavi kao što rđav čovek misli.“ (Andrić: 9:49) Bagić paradoks definiše kao: „Iskaz koji naizgled proturječi općem mišljenju. (...) Paradoksalni se element pojavljuje na kraju rečenice – ničim motiviran, on unosi zabunu, sučeljava se s dotadašnjim smislom iskaza, proizvodi učinak iznevjerenog očekivanja...“⁷¹

⁶⁹ Bagić, Krešimir (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga; str. 256.

⁷⁰ Isto; str. 256.

⁷¹ Bagić, Krešimir (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga; str. 226.

Alegoriju, često nazivanom i produženom vrstom metafore, koja opsegom može zahvatiti i veće dijelove teksta, pronalazimo u *Priči iz Japana*. Cijeli tekst je pritom zasnovan na alegoriji vlasti, ali i ironiji spram funkcioniranja politike kroz povijest.

6.1.2 Svjetonazor

Što se tiče općeg pogleda na svijet, odnosno slike o svijetu i predodžbi koje lirski subjekt o njemu stvara, a koja oblikuje njegove ideale, ideologije, estetska i etička uvjerenja, odnos prema religiji i sl., možemo reći kako on seže od onog pesimističnog i ateističnog preko pacifističkog do ponešto borbenijeg te optimističnijeg i religioznijeg. Pesimističan pogled velikim se dijelom očituje u onim dijelovima u kojima lirski subjekt izražava razočaranje vlastitim životom, samim sobom te ljudima i društvom u kojem živi: „Sve što postoji ovdje, prokleta je na borbu bez kraja.“ (Andrić: 10:84) „Često mi se čini da sam gori i slabiji od posljednjeg među ljudima.“ (Andrić: 9:33)

Nadovezati se na to može i njegovo poljuljano povjerenje u Boga te ravnodušnost spram religijskog vjerovanja, zbog čega u pojedinim segmentima ostavlja dojam ateističnog osamljenika koji se okreće vjeri u moć zakona prirode, što je posebno naglašeno u *Bregovima* jedno: „Evo, jutro kad ja, koji nemam bogova, pada i klanjam se vama, visoki bregovi,...“ (Andrić:10:105) Pacifističkom stajalištu ⁷²okreće se onda kada razmišlja o ratu i ratnim zbivanjima koja su zadesila njegovu neposrednu društvenu zbilju: „Ratne pobjede su samo neophodan uslov za radnu pobjedu u miru, koja je krajnji cilj.“ (Andrić: 9:149) Međutim, lirski subjekt, potaknut gnjevom i ogorčenjem svijetom u kojem živi, pokazuje i svoju borbenu stranu. Stoga je nerijetko spreman opirati se i buniti: „Prokleta je vaše ognjeno pobjedničko vino. O, ne okrepljuje ono i ne veseli.

⁷² Prema Anićeovom *Rječniku hrvatskoga jezika*, pacifizam je naziv za „učenje ili pokret koji osuđuje rat i nasilje te propagira miroljubivo rješavanje sporova“ (Anić:2007:340)

(Andrić: 10:93) „U najgorim trenucima, kad je graja oko mene na vrhuncu, kad se pomrače i poslednji tragovi razuma i dobrote i kad sve reči i grimase izražavaju samo zle i pogrešno upućene nagone, tada ja jednim očajničkim pokretom misli, kao munjom, uništim ceo svet, zbrišem i survam u ništavilo sve, do poslednjeg traga postojanja.“ (Andrić: 9:17)

Unatoč egzistencijalnim pomračenjima i nemirima te krikovima koje izražava prema svijetu i svemiru, koji kao da su gluhi na njegove vapaje, odnosno šute ne dajući mu odgovore na pitanja, ipak, negdje iz dubine njegove napaćene duše isplivljava vjera i nadanje u potencijalno spasenje, ističući pritom da čovjek izlaz može pronaći i u sebi: „Odlučio sam da se ne trujem žalosti i ne satirem više brigom. (...) I jutros sam prošao sve ulice sa novom željom i mirnom snagom kojom ponovno raste pogažena biljka.“ (Andrić: 10:129); a možda negdje ipak i postoji netko ili nešto što će mu pomoći da pronađe sreću i mir. Stoga se u *Nemirima od vijeka* čovjekovom molitvom obraća i samome Bogu: „Obraćam se Tebi ovom molitvom bez kraja i cilja, ne što sam uveren da je Ti čuješ, nego što znam- i to je jedino što znam pouzdano- da je ja izgovaram.“ (Andrić: 9:159)

Da zaključimo, različiti svjetonazori koji su zastupljeni u ovim Andrićevim djelima, paralelno i u različitim aspektima, za funkciju imaju prikazati upravo tu svestranost Andrićeva nazora o svijetu u kojem je živio i s kojim je ostvario jednu posebnu vrstu dijaloga samo njemu znanu jer, kako bi i on sam kazao, „ Iza svih mojih gorkih riječi krije se, ipak, uvijek ljudsko lice sa svojom željom za srećom.“ (Andrić: 10:133)

6.2 Ukratko o različitostima

Pored navedenih sličnosti, *Nemiri* i *Nemiri od vijeka* u pojedinim segmentima uvelike se i razlikuju. U nastavku će biti navedene samo neke od razlika, one osnovne, s obzirom na to da se ovaj rad ponajprije bavi opisom i usporedbom sličnosti među njima.

Za početak valja istaknuti razliku u samoj kompozicijskoj strukturi. Za razliku od *Nemira od vijeka*, u *Nemirima* tekstovi nisu raspoređeni tako da se mogu premještati bez da se pritom naruši i poremeti njihov smisao i slijed. Upravo suprotno, *Nemiri* su podijeljeni u tri tematske cjeline koje savršeno prate slijed misli i psihičkog stanja lirskoga subjekta. U *Nemirima od vijeka* svaki tekst predstavlja cjelinu za sebe i može se razmjestiti bilo gdje. Odnosno, svaki tekst jednako može stajati i na početku, u sredini, i na kraju tog prvog djela *Znakova*, a da pritom ne naruši njegovu smislenost i misaonost. Upravo zato *Nemire od vijeka* obilježavaju nagli tematski skokovi koji na čitatelja ostavljaju dojam o rasredištenosti lirskoga subjekta.

Nadalje, subjektivni ispovjedni ton lirskoga subjekta-melankolika mnogo je više naglašen u *Nemirima*. *Nemiri* kao da pred čitatelja iznose intimniju ispovijest nego li *Nemiri od vijeka* u kojima lirski subjekt ima češću potrebu obraćati se čitatelju, progovarajući pritom o nekim općeljudskim temama i preokupacijama. *Nemiri* su najvećim svojim dijelom pisani u prvom licu jednine, dok je u *Nemirima od vijeka* prisutna upotreba prvog, drugog i trećeg lica, što jednine što množine. Samim time *Nemiri od vijeka* nude i širi spektar tema, čemu je pridonijela i Andrićeva sklonost korištenju narodnih izreka. U tom smislu, treba napomenuti kako Andrić ujedno tvori i vlastite gnomske, odnosno mudroslovne iskaze upotrebljavajući pritom one motivske riječi koje su karakteristične za njegovu poetiku poput: bog, smrt, život, čovjek, dobro, zlo, ljubav, mladost i dr. Jedan od takvih popularnijih te rado citiranih iskaza je: „Što ne boli – to nije život, što ne prolazi – to nije sreća.“ (Andrić:9:41) Osim tih tzv.

usmenoknjiževnih oblika, djelo sadržava i priče, legende, molitve, prikaze običaja i sl. čime je Andrić u *Znakovima* i međukulturno iznimno produktivno djelovao.

Nemire u poetskom smislu krasi i veća slikovitost, a što se najviše očituje u trećem dijelu – *Bregovima*, u pogledu ekspresionističkog prikaza pejzaža koji je u stalnom pokretu i odražava najskrivenije osjećaje lirskoga subjekta. Također, svjetonazor zastupljen u *Nemirima* daleko je pesimističniji od onog u *Nemirima od vijeka*, a osim toga lirski subjekt skloniji je izražavanju svog ateističnog stava spram vjerovanja u Boga.

7. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je ustvrditi sličnosti između dvaju ciklusa tekstova Ive Andrića - *Nemira* (samostalno objavljenih 1920.) i *Nemira od vijeka* (prvog dijela posthumno objavljene zbirke *Znakovi pored puta*). Te sličnosti analizirane su prema kriterijima motiva, stila i svjetonazora.

Na razini motiva uočila sam podudarnosti u upotrebi eshatoloških motiva koji razrađuju teme smrti, starosti i prolaznosti. Motiv Boga dominira u objema zbirkama, pri čemu mu je Andrić pristupio djelom iz perspektive kršćanina, a djelom iz vizure razočaranog ateista. Stoga sam sličnosti u pogledu upotrebe toga motiva uočila u dijelovima u kojima se poantira sumnja u Boga te poljuljano vjerovanje lirskoga subjekta u neka tradicionalna kršćanska vjerovanja, poput sumnje u postojanje Raja i Pakla. Motiv pjesništva, odnosno umjetnosti uopće, vezan je uz poziciju umjetnika koji u ulozi čovjeka-patnika, jedinstvene individue koju je viša sila odabrala da vlastitom patnjom otkupi grijehe cijeloga čovječanstva, svoj duh realizira u pjesmama koje će se uzdignuti na općeljudsku razinu. Motiv prirode u ove dvije zbirke nije ništa drugo nego zrcalna slika samoga lirskoga subjekta. Svi njegovi osjećaji, strahovi i unutarnji nemiri odražavaju se u njezinim promjenama. Shodno tome, česti su i opisi doživljaja određenih doba dana, noći ili jutra primjerice, kada se nerijetko javlja slutnja nekog višeg smisla života. Posljednji u nizu analize zajedničkih motiva su oni socio-etičke prirode, odnosno pravde i politike. Pritom lirski subjekt zauzima poziciju odvažnog borca za pravdu i empatičara koji se zauzima za potlačene društvene slojeve.

Na razini stila razmatrala sam misaonost koja ove dvije zbirke povezuje u kontekstu misaonog poopćavanja onog filozofskog, pri čemu se i dalje sluti neki viši smisao, odnosno možemo reći kako se Andrić u svojoj jednostavnosti uzdigao prema gotovo metafizičkoj univerzalnosti. Tome u prilog svakako valja istaknuti i činjenicu da se koristio narodnim izrekama, pri čemu je stvarao i

vlastite, gnomske, mudroslovne iskaze. U djelima je također uočena i prisutnost mistične atmosfere koja proizlazi iz osjeća straha pred neizvjesnim te obuzetosti ontološkim pitanjima o svijetu, životu općenito te smislu postojanja.

Lirizam ovih dvaju ciklusa tekstova usporedila sam s obzirom na poziciju lirskoga subjekta, ritam, slikovitost te stilske figure. Lirski subjekt i njegov položaj podudaran je u onim dijelovima u kojima progovara u 1. licu iz pozicije melankolika i usamljenog pesimista, pri čemu je ton pjesama ispovjedni. Ritam je postignut podjednako upotrebom dugih i kratkih rečenica s čestim nabranjima, nizanjima i inverzijama. Slikovitost se očituje u neprekidnom pokretu opisanog pejzaža, dok je podudarnost stilskih figura, konkretno figura misli, prikazana u vidu korištenja poredbe, paradoksa i antiteze.

Posljednji segment analize ticao se Andrićeva svjetonazora. Pritom sam zaključila da on kreće u rasponu od pesimističnog i ateističkog, preko pacifističkog, do nešto borbenijeg te optimističnijeg i religioznijeg. S obzirom na provedenu analizu *Nemira* i *Nemira od vijeka* nameće se konstatacija da je Andrić kao međukulturalna književna ličnost usjekao neizbrisiv znak na prostorima književnosti bivših jugoslavenskih država, čime je, u njega često tematiziran, strah od prolaznosti i zaborava prevladao poklanjanjem jedinstvenih zbirki, svojevrsnih enciklopedija o ljudskoj duši i svim njezinim nemirima.

„U dnevniku mojih pomračenja svako se od njih takmiči za prvo mesto po snazi i trajanju.“ (Andrić: 9:20)

8. Literatura

1. Anić, Vladimir (2007). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
2. Bagić, Krešimir (2012). *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Kovač, Zvonko (2001). *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
4. Lujanović, Nebojša (2018). *Prostor za otpadnike. Od ideologije i identiteta do književnog polja*. Zagreb: Leykam international.
5. Marinković, Dušan (1984). *Rano djelo Ive Andrića*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
6. Milanović, Branko (1966). *Andrić*. Rijeka: Novi list.
7. Nemeč, Krešimir (2016). *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Vučković, Radovan (1974). *Velika sinteza. (O Ivi Andriću)*. Sarajevo: Svjetlost.
9. *Zbornik Ivo Andrić i njegovo djelo*. (2003). Sveučilište u Mostaru; Pedagoški fakultet: Mostar.

Izvori:

1. Andrić, Ivo (2014). *Ex Ponto, Nemiri, Lirika*: Priredio Krešimir Nemeč. Zagreb: Školska knjiga.
2. Andrić, Ivo (2014). *Znakovi pored puta*: Priredio Krešimir Nemeč. Zagreb: Školska knjiga.

Internetski izvori:

1. *Pjesma u prozi*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/>

9. Sažetak i ključne riječi

Ivu Andrića mnogi smatraju kontroverznom književnom ličnosti 20. stoljeća zbog njegove pripadnosti čak trima nacionalnim književnostima – hrvatskoj, srpskoj i bosanskoj, pri čemu ga svaka voli nazivati svojim piscem. Rad razmatra sličnosti između Andrićeve zbirke *Nemiri* (1920.) te prvog dijela zbirke *Znakovi pored puta - Nemiri od vijeka*. Ove zbirke lirske proze i sličnih tekstova međusobno povezuje ponajprije motivski inventar. Na razini motiva to su prije svega oni eshatološki, koji se odnose na smrt, starost i prolaznost, potom slijedi motiv Boga, pjesništva i prirode te skupina socio-etičkih motiva, u koje se ubrajaju motivi pravde i politike. Iduća poveznica je stil koji je promatran s obzirom na misaonost, atmosferu te lirizam, unutar čega sam se posebno osvrnula na ritam, slikovitost te stilske figure upotrijebljene u tekstovima. Posljednja točka povezanosti je Andrićev svjetonazor, dok kraj rada predstavlja i neke od razlika između *Nemira* i *Nemira od vijeka*.

Ključne riječi: Andrić, *Nemiri*, *Nemiri od vijeka*, nemiri, lirski subjekt, melankolik

Sažetak i ključne riječi na engleskom jeziku

The unrest of Ivo Andrić

Key words: Andrić, Unrest, The unrest from the ages, unrest, lyrical subject, melancholic